

Tanulmány

GÖRGEI ARTÚR (1818–1916)

Hermann Róbert

az MTA doktora

a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese
hermann.robort@mail.militaria.hu

Az 1848–1849-es magyar szabadságharc egyáltalán nem szűkölködött gyors katonai karrierekben, amelyekre joggal használhatjuk a „látványos” jelzőt. Ám e karriereket befutó személyek többsége – már akit nem végeztek ki vagy nem börtönöztek be közülük – 1848–1849 után is lehetőséget kapott arra, hogy az emigrációban, vagy 1867 után kibontakoztassa képességeit, kamatoztassa tehetségét. A legtragikusabb s leginkább üstökösszerű karrier éppen a magyar szabadságharc fővezérének, Görgei Artúrnak jutott osztályrészéül. Hiszen Görgei 1848-ig egyike volt a császári királyi hadsereg névtelen tisztjeinek, közülük is azoknak, akik egy idő után megunták a békeévek tétlenségét és az egzisztenciális felemelkedés kilátástalanságát, s kiléptek e hadseregből. 1849 után pedig szinte a szabadságharc katonai vereségének egyszemélyi felelővé vált, bűnbakká, áruulová, olyan személyiséggé, akinél legfeljebb arról vitatkoztak a kortársak, hogy pénzért vagy merő passzióból és gonoszságból árulta-e el a szent ügyet.

A Görgey-család egyike volt a Felvidék, ezen belül a Szepesség legrégebb magyar ne-

mesi családjainak. A család első okleveles említése 1256-ból származik, amikor is IV. Béla Arnold szepesi ispán fiának, Jordánnak ajándékozott egy, a lengyel végeken található, a Poprád folyó mindkét oldalán lévő királyi erdőt. A család hűségesen szolgálta az Árpádokat, majd az Árpád-ház kihalása után Károly Róbert pártjára állt, s az 1312. évi rozgonyi csatában a család négy tagja is megsebesült az Amadék ellen vívott harcban, s egyikük a csatamezőn lelte halálát. A család tagjai Szepes megyében különböző tisztségeket töltöttek be, s gyakran ők adták a megye alispánját. Rokonságban álltak a Berzeviczyekkel, Máriássyakkal, Kosztolányiakkal, de még a Kossuth-családdal is.

A 16. században a család áttért az evangélikus hitre, s a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek háborúi során rendre az utóbbiak oldalán harcolt. A család két székhelye, Toporc és Görgő a Máriássy batizfalvi birtokával együtt azok közé tartozott, ahol az 1681:26. törvénycikk értelmében az országgyűlés megengedte protestáns egyházak, iskolák és parókiák építését vagy a régiék fenntartását.

A család egyik tagja, a „kuruc” Görgey János Thököly követé volt Lengyelországban, majd 1685-ben meghódolt I. Lipótnak, hogy aztán 1703–1710 között immáron Rákóczi oldalán harcoljon „Istennel a hazáért és a szabadságért”. János nevet viselő ükunokája 1793. szeptember 29-én a flandriai Maubeuge mellett halt hősi halált, amikor rohamra vezette a Blankenstein-huszárok egyik századát. Görgey Jánosnak négy fia és egy lánya volt, a legidősebb fiú, Görgey György volt Görgei Artúr édesapja. Az apa 1777. április 14-én született Toporcon, s 1809-ben maga is harcolt a Napóleon elleni nemesi felkelésben. 1809. január 9-én vezette oltárhoz menyasszonyát, a nála hét évvel fiatalabb Pertzian Vilma Erzsébetet.

Az apa a magyar nemesi hagyományokat képviselte a családban, az anya a Szepesség szász polgári tradícióit hozta magával. Pertzian (vagy Perczián) Vilma édesapja, János Lőcsén volt köztisztletnek örvendő kereskedő. Görgey János édesanyja, a rátarti és büszke Doloviczényi Anna Mária azonban nehezen viselte, hogy fia egy polgárlányt hozott a családba, s az esküvő után megátkozta fiát. A rangon aluli házasságot a család többi tagja is rosszalta, s lenézésüket lépten-nyomon éreztették az ifjú arával. A fiatal pár helyzete csakhamar tarthatatlanná vált, s Görgey György ezért döntött úgy, hogy felesége hozományából birtokot vásárol valahol az Alföldön. Az összeget rábízta legjobb barátjára, Podmaniczky János báróra, aki aztán elsikkasztotta azt. Hiába indított pert a báró ellen, az eljárás annyira elhúzódott, hogy annak végét sem Perczián Vilma, sem Görgey György nem érte meg.

A család anyagi romlását aztán teljessé tette a napóleoni háborúkat követő devalváció. Így a szülők egyre romló anyagi körülmé-

nyek között nevelték gyermekeiket. Perczián Vilma tíz gyermeket szült férjének, közülük négyen érték meg a felnőtt kort: Guidó (1810–1864), Ármin (1812–1877), Artúr (1818–1916) és István (1825–1912).

Az anya szigorú, spártai nevelésben részesítette fiait. A szülők igyekeztek megfelelő képzettséghez juttatni a fiúkat. Guidó a selmecbányai bányászati akadémiára járt, majd kamarai tisztviselő lett; 1848–1849-ben, amikor öccsei a császári-királyi csapatok ellen vitézkedtek, az osztrák pénzügyminisztérium tisztviselőjeként szolgált. Ármin katonai pályára lépett: 1830–1838 között szolgált a császári-királyi hadseregben, majd egy szerencsés házasság révén levethette a császár kabátját, s Szepes megyében lett pénztári ellenőr. A legfiatalabb fiú, István, jogi tanulmányokat végzett, s ügyvédbojtárként érte őt 1848-ban a forradalom.

Artúr a késmárki evangélikus líceumban kezdte tanulmányait, de anyja betegsége miatt 1827-ben hazaért, s két éven át éjjelnappal ápolta őt. Az édesanya 1829. január 9-én bekövetkezett halála után visszatért Késmárkra és folytatta tanulmányait, kitűnő eredménnyel. 1832-ben a család régi barátja, Wieland György báró, altábornagy, aki ott volt Görgey János oldalán Maubeuge-nél, egy alapítványi ingyenes helyet szerzett Artúr unokatestvére, Görgey Gusztáv számára a tullni utászkar iskolában. Gusztáv azonban nem utász, hanem huszár akart lenni, s a fennmaradó helyet felajánlották a nála két évvel fiatalabb Artúrnak.

Görgey György levélben kérdezte meg fiát, akar-e katona lenni. Artúr válasza rövid volt: „ha Tullnba találkozik alkalom (ingyen-hely ti.), akkor katona akarok lenni; ellenkező esetben a filozófiát akarom végezni, és azután egyik avagy másik tudós szakmára

határozni el magamat. Mert katonának két okból megyek: először és mindenek előtt a haza iránti szeretetből, minthogy ennek hasznára lehetni nekem emitt több alkalom létszik kínalkozni, mint más szakokban, másodszor a matematikai és fizikai ismeretek iránti szeretetből”. Tíz évvel később Artúr már arról írt öccsének, Istvánnak, hogy amikor apja feltette a kérdést, akar-e katona lenni, azonnal megértette: „Katonává kell lenned.” Reszketve adta meg magát a sorsnak. „Mai pályámat – katonának lenni béke idején – akkor azért utáltam, mivel nem ismertem: ma azért utálok, mert ismerem” – írta később.

Addig azonban még eltelt egy évtized. Ahhoz, hogy a tullni utászkar iskolába beke-
rülhessen, előbb be kellett lépnie egy császári-királyi gyalogezredbe. Görgey Artúrt a császári-királyi 60. (Wasa) gyalogezredbe vették fel hadapródként. A magyarországi, ezen belül eperjesi törzsállomáshelyű ezred legénysége magyarokból és szlovákokból állt, s 1848–1849-ben mindhárom zászlóalja a honvédseregben harcolt. Artúr 1832. november 23-ától volt a tullni utászkar iskola tanulója, s tanulmányait itt is tanárai legteljesebb megelégedésére végezte. Tanulmányai végeztével huszonnyolc tantárgyból legjobb, hatból jó minősítést kapott.

Artúr már tullni tanulmányai során hozzászólt a nélkülözéshez, de ismerve apja rossz anyagi helyzetét, nem akart otthonról segélyezést elfogadni. Tanulmányai végeztével abban reménykedett, hogy mielőbb tisztté nevezik ki, vagy hogy bejut a magyar királyi nemesi testőrségbe. 1836 novemberében azonban visszavezényelték a Wasa-gyalogezredhez, majd 1837 szeptemberétől Bereg megye ajánlatára került a bécsi magyar királyi nemesi testőrséghez. A nemesi testőrség nem csupán afféle díszelő testület volt, ahol a széplelkű

gárdisták cifra egyenruhában múltatták az idejüket, s búsultak a magyar nyelv állapotán, mint Bessenyei György és testőrtársai tették, hanem a császári-királyi hadsereg vezérkari képzésének egyik fóruma is. Aki itt leszolgált az öt évet, az a későbbiekben mind csapat-tisztként, mind vezérkari tisztként, mind katona-diplomataként megállta a helyét. Az 1848–49-es szabadságharc legkiválóbb tisztjei között tucatnyi volt testőrt találunk, hogy csak Klapka Györgyöt, Máriássy Jánost vagy Szabó Imrét említsük.

Bécs komoly csábítást jelentett a fiatalon odakerülő tisztnövendékek számára. A császár város százával nyújtotta a különböző szórakozási lehetőségeket, amelyeknek ebben az életkorban meglehetősen nehéz volt ellenállni. A bajtársi ivászatok, éjszakai mulatozások, a kártyapartik mind-mind alkalmasak voltak arra, hogy a gárdisták többségének amúgy sem vastag pénztárcáját még inkább megvékonyítsák. Görgey Artúr azonban ellenállt ezeknek a csábításoknak. Hosszú katonai szolgálata alatt nem csinált adósságokat, kerülte a mulatozást és a társaságot, s tanulmányainak szentelte minden idejét.

Az állandó nélkülözések azonban aláásták egészségét, s 1838–1839-ben több hetet töltött a karlsbadi fürdőkhben, ahol májbajjal kezelték. Felgyógyulása utáni leveleiből a súlyos betegségeken átesett emberek életöröme árad. Nyolc év után, 1840 nyarán látogatott először haza a Szepességbe.

A császári-királyi hadseregben eltöltött évek során anya- (pontosabban: apa-) nyelvnek használatával egyre több gondja volt. A beszéd még csak ment valahogy, de írni csak rosszul tudott. A szepességi út lehet az egyik magyarázata annak, hogy felébredt benne a honvágy s a hazaszeretet. Amikor 1841-ben el kellett döntenie, hogy a testőrségtől melyik

alakulathoz kérje magát, s a (magyar) huszárok és a (galíciai) dzsidások között kellett döntenie, a huszárokat választotta: „Mind a két helyen egy a költség, de nagyon különböző az élet, különböző a nemzeti érdek, különböző a tisztek szelleme.” Az év végén egy levelében „újra kiszakított magyar embernek” nevezte magát, s ekkortól kezdve rendszeresen olvasta a magyar irodalom újabb szerzőit, Jósika Miklós regényeit, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, s a fiatalon elhunyt Nagy Imre verseit, sőt, külön füzetbe másolta be kedvenceit.

1842. május 1-én főhadnagyi rangban a jászkunsági kiegészítésű 12. (Nádor) huszárezredhez vezényelték, ahol 1845. július 31-ig szolgált. Az ezred előbb Felső-Ausztriában, majd Csehországban állomásozott. A csapat-szolgálat azonban már egyáltalán nem volt kedvére való. „A százados kiabál, az őrnagy harap, a közember, ha váratlanul engem meglát, összerezzen, kinyúlílik oly hosszúra és egyenesre, akár csak nyársra húzták volna, és úgy néz rám, úgy néz rám, néz rám, rám! olyan nézéssel, aminővel én fognék egykor a hóhéromra tekinteni, ha ti. annak keze általi halálom lenne megírva a végzet könyvébe” – írta egyik levelében. A színmagyar alakulat körében egyre erőteljesebben kötődött Magyarországhoz. „Hazám ott virul keleten, nekem is csakúgy hazám, mint neked” – írta öccsének. Sőt, azt is érezte, hogy a magyar katonánál „a letett eskü a hazaszeretettel” gyakran „összeütkezésbe jönni látszik”.

Az ezred hazavezénylésére hiába várt, ezért elsősorban öccse, István segítségével próbált meg tájékozódni a magyarországi viszonyokról. 1843-ban elhatározta, hogy megrendeli a Kossuth Lajos által szerkesztett *Pesti Hirlapot*. A megrendeléshez azonban engedélyt kellett kérnie a bécsi Justiz-Hofstelle-től. Efelelti

felhábordásában írta a következőket öccsének, Istvánnak: „El van-e tiltva Magyarországon a Pesti Hirlap? tilos-e a magyaroknak? Nem a! De hát akkor az a magyar ember, kinek szerencsétlensége, hogy viszonyai őt Ausztriában, Csehországban sat. élni kényszerítik, miért ne örülhessen a betűknek, melyek nemzetének szép előrehaladását, nemes tökéletesedését, magasztos törekvéseit hirdetik? csak azért, mivel ezeket a Pesti Hirlap hozza? mégpedig azért, mert valamennyi hirlap közül e Pesti Hirlapban találni a legtöbb igazat és tartalmasat. Óh, királyok, ti testvér-tagadók, kényurai a népnek. És miniszterek, ti királyok zsarnokai, mikor nől meg a fületek elég nagyra, befogadni az udvaroncok hízelgésein fölül még egy szemernyi igazságot is csenevész agyatok és szívetek számára...” Meglehetősen radikális szavak ezek, s azt mutatják, hogy az ifjú főhadnagy a császári-királyi hadsereggel kapcsolatos elégedetlenségét lassan a birodalom egész berendezkedésére kiterjesztette, s hogy – valószínűleg öccse leveleinek hatására is – egyre inkább a magyar reformellenzék Kossuth vezette, radikálisabb szárnyának céljaival azonosult.

1843 májusában meghalt apja, Görgey György. Artúr, akinek éppen ekkor alakult ki gyöngéd kapcsolata Medgyasszay Friederikával, úgy érezte, most már semmi sem marszthatja a katonaságnál, „ezen a marionettpályán”, amelyen eddig is csak apja kedvéért tartott ki. Elkeseredését tovább növelte az a tény, hogy kiderült: nyugalmazott katonatisztként is csak akkor nőülhet, ha előtte leteszi a császári-királyi hadseregben megkövetelt házassági biztosítékot, a kauciót. Az elhatározás azonban egészen 1845 májusáig váratott magára. Szerepe volt ebben annak, hogy időközben ezredsegédtisztté nevezték ki, s a család anyagi helyzete is rendeződni látszott.

Május 18-án bejelentette bátyjának, Guidónak, hogy legkésőbb augusztusban rangjának megtartása nélkül kilép a hadseregből. „Indító okaim; mostani pályám elleni mély ellenszenvem, mely ezredsegédtszti szolgálattétel rövid ideje alatt – ahol első kézből kapom minden piszok bűzét az orromba, s ahol tulajdonképpen csak arra való vagyok, hogy azt én meg is emésszem – elképzelhetetlen fokra hágott. Ez az indok azonban hijába ösztökélne, ha ennél erősebb más okok nem járulnának hozzá, úgymint: egy ellenállhatatlan vágy Magyarország, hazám felé, melytől mostani állásomban örökre távol kellene élnem, mint-hogy ezredünket (a Nádor-huszárokat) a magyarok iránti erős rokonszennvel vádolják. Továbbá: vágyódásom egy tevékenyebb, szabadabb élet után, oly viszonyok után, melyek nem kényszerítenek föllebbvalóim közül az olyanoknak is, kiket megvetni van okom, kiket mint becsületes ember meg kell, hogy vessek, a tiszteletnek külső nyilvánításával hódolni, és igen gyakran a legnemesebb erőmet az ő oktalanságuknak vagy rosszakaraktuknak áldozni fel.” Végül az utolsó ok: azok az akadályok, amelyek házassági tervei előtt mindaddig állnak, amíg a császári-királyi hadsereg kötelékében szolgál. Noha Guidó bátyja igyekezett lebeszélni elhatározásáról, Artúr hajthatatlan maradt. 1845 júliusában – kiváló minősítéssel – rangjának megtartása nélkül elhagyta a császári-királyi hadsereget.

Görgeyt parancsnokai úgy jellemezték, mint aki igen sok természetes tehetséggel bír, a fegyvergyakorlatokban, felszerelésben és kiképzésben ügyes, buzgó, igyekvő és takarékos; nem iszákos, kártyás, adósságcsináló vagy veszekedő; dicsvágyó és szerény; a szolgálatban megbízható, és szeret is alkalmaztatni. A minősítési lap rubrikáiban szereplő adatok arra mutatnak, hogy az ifjú Görgey – minden

ellenszenv ellenére – jó katona akart lenni, s az is volt. A császári-királyi tisztikarban jelentkező deviáns magatartásformák egyikét sem követte; fölös energiáit inkább a szolgálat kínosan pontos ellátásában vezette le.

Kilépése után a prágai egyetemen tanult, s doktori értekezését a kókuszdió illó olajairól írta. Ő fedezte fel a kókuszdió olajában a laurosztearin savat. Értekezését az osztrák tudományos akadémia olyan kiválónak ítélte, hogy saját kiadványsorozatában meg is jelentette. A közlemény 1848-as dátummal, de némi késéssel látott napvilágot. Így aztán a tudósjelölt a tiszteletdíjat és a különnyomatokat csak 1849 őszén, Klagenfurtban kapta meg, amikor már egész Európa ismerte a nevét – de nem kémikusi ténykedése miatt.

Az 1848 tavaszi változásokat őszinte örömmel üdvözölte. Olyannyira komolyan vette az egyenlőség eszméjét, hogy 1848 nyarán öccsével, Istvánnal együtt áttértek a családnevük *y*-os írásmódjáról az *i*-re. Példájukat később bátyjuk, Ármin is követte. Míg azonban Ármin és István 1849 után visszatértek az *y*-os írásmódhoz, Artúr haláláig megmaradt az *i*-s alak mellett.

Az ifjú exfőhadnagy 1848 júniusában jelentkezett a magyar honvédségbe, s jó szervezőképességével csakhamar felhívta magára mind Batthyány Lajos miniszterelnök, mind Kossuth Lajos pénzügyminiszter figyelmét. Az örökös tartományokban szerződéseket kötött lókupak- és gyutacs szállítására, s kidolgozta egy magyarországi lókupak- és gyutacsgyár terveit. Önálló katonai ténykedése azonban csak 1848 szeptemberében kezdődött, amikor előbb a tiszáninneni önkéntes mozgó nemzetőrség szolnoki táborának parancsnokságát vette át, majd a hónap végén a Csepel-sziget parancsnokságával bízták meg. Ekkor már honvéd őrnagy volt.

Görgei feladata az volt, hogy vágja el a Josip Jellačić vezette horvát hadsereget a Karl Roth vezérőrnagy vezette, Szlavóniából betört horvát hadosztálytól. Görgei erői ahhoz gyengék voltak, hogy nyílt ütközetben mérkőzzön meg bármelyik sereggel, az érintkezés felvételében azonban meg tudta gátolni őket.

A Duna és a Sió között kettős örvonalat épített ki, s szeptember 29-én ezen akadt fenn Zichy Ödön gróf, Fejér megye volt főispán helytartója (adminisztrátora). Görgei hadbíróság elé állította, s szeptember 30-án hazaárulás vádjával kivégeztette a gróft. Zichy valóban összejátszott az ellenséggel, de az ítélet így is komoly feltűnést keltett. 1848–49-ben ez volt az első és az egyetlen eset, hogy egy arisztokratát hadbíróági ítélettel kivégeztek. Görgeit nem ez az ítélet tette ismertté a politikai elit és a közvélemény előtt. Batthyány, Szemere Bertalan és Kossuth már korábban ismerték, a kivégzés híre pedig nevének említése nélkül terjedt el az országban. Görgei is már korábban választott a különböző politikai irányzatok között: szeptember 13-án rövid levélben ajánlotta fel szolgálatait a lemondott pénzügyminiszternek, a jövő embeérének, Kossuth Lajosnak, néhány nap múlva pedig a *Kossuth Hírlapja* hasábjain tett közzé rövid híradást a szolnoki tábor helyzetéről.

Október 2-án Móga János altábornagy, a dunántúli magyar hadsereg vezére az Erccsinél gyülekező 5. hadoszlop parancsnokává nevezte ki, majd 3-án Perczel Mór ezredes alá rendelte. Görgei fontos szerepet játszott Roth hadosztályának október 7-i ozorai fegyverletételében. Valószínűleg megmámorosodott e napok egymást követő eseményeitől, s a kapott önálló cselekvési körtől. „Csak most érelyt, csak most erőfeszítést és mentve vagyunk, mert a nép – könnyezve írom – a nép velünk tart!” – írta, látván, hogy a kelet-dunántúli

megyék lakossága milyen lelkesedéssel támogatja a reguláris csapatok hadműveleteit. Sőt, nem kímélte közvetlen parancsnokát, a radikális Perczelt sem. „...egy jó hadvezérhöz, a szónoklati tehetségén, meg a tiszta akaraton kívül, egy kis jártasság is kívántatik a hadi tudományok úgy elméleti, mint *gyakorlati* részeiben” – írta a politikusból lett hadvezérről az Országos Honvédelmi Bizottmánynak.

Október 7-én a végrehajtó hatalmat Batthyánytól átvevő Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) ezredessé, az ozorai győzelmet követően, 11-én vezérőrnaggyá léptette elő, ám ez utóbbi kinevezést nem hozták nyilvánosságra. Kossuth Lajos, az OHB elnöke Pesten megbízta, hogy utazzon a magyar főszereg lajtai táborába, s ott tartsa rajta a szemét a főszereg vezetőin. Ha áruulásra készülne, lépjen fel velük szemben, s használja a tábornoki kinevezést. Görgei elvállalta e megbízatást s október 13-tól a Lajtánál álló feldunai hadtest dandárparancsnoka volt. Az elővéd parancsnokaként állandó konfliktusai voltak Mógával, mert Görgei az aktív védelem híve volt, s osztrák területen kívánt megmérkőzni az ellenséggel. Október 16-án Lajta-Brucknál sikeres ütközetet is vívott.

A császári-királyi főerők Bécs alá érkezése után azonban némileg megváltozott a véleménye. Amikor Kossuth a feldunai hadtest miklósfalvi, majd parndorfi főhadiszállásán haditanácsra hívta össze a csapatok vezetőit, először Görgei is a határ átlépése és a Bécs felmentésére indítandó támadás ellen emelt szót. Október 27-ére azonban – valószínűleg egy Kossuthal folytatott négyszemközti beszélgetés hatására – már úgy vélekedett, hogy „nincs választás, előre kell menni, mert ha nem megyünk, többet veszítettünk, mintha három csatát vesztenénk”. Az október 30-i schwechati csatában ő vezette az elővédet, s meg kellett

tapasztalnia, hogy a frissen kiképzett önkéntes zászlóaljok igencsak rosszul állják a tüzet; csapatai szinte kivétel nélkül megfutottak.

A csata után Kossuth nyilvánosságra hozta Görgei tábornoki kinevezését, s november 1-jén kinevezte a feldunai hadtest parancsnokává. A bámulatosan gyors karrier (négy és fél hónap alatt lett századosból tábornok, századparancsnokból hadtestparancsnok) természetesen nem járt együtt hadvezéri képességeinek hasonló mértékű növekedésével. Görgei érezte a reá háruló feladat nagyságát, sőt, időnként lehetetlenségét is, hiszen az ellenség közvetlen közelében, egy 150 kilométer hosszú arcvonalon kellett kiképeznie és harcképessé tennie egy állandóan változó összetételű, több mint felerészben frissen felállított alakulatokból álló hadsereget. Görgei akaratereje és teherbírása azonban egyelőre győzte e feladatot. A kötelességteljesítés igénye időnként túlzásokban öltött testet. Egyik segédtisztjét megrögtta, amikor az nem keltette fel egy érdektelen sürgöny érkezésekor: „azért vagytok mellettem, hogy midőn emberei gyöngéimnek adózni kénytetem, örködjétek, miképp a közügy hiányt ne szenvedjen; engemet kíméljétek nem szabad”.

Görgei – akárcsak Kossuth – abban reménykedett, hogy az ősz és a tél folyamán megszervezett hadsereg tavasszal már egyenlő ellenfele lesz a támadásba lendülő császári királyi hadseregnek. Nem ez történt: a császári királyi csapatok már december közepén támadtak. Görgei előbb Győrre, majd Budapestig vonult vissza. Győr feladása után már komoly koncepcionális viták voltak Kossuthal. Az OHB elnöke kisebb sikereket követelt, Görgei viszont úgy látta, hogy minden megütkezőssel serege, s ezzel az ország jövőjét kockáztatná. Aggodalmait igazolta tábornoktársának, Perczel Mórnak december 30-án

bekövetkezett móri veresége. Az OHB és az országgyűlés ezután áttette székhelyét Debrecenbe, de Kossuth előbb még támadási parancsot küldött Görgeinek.

Görgei és a fővárosban maradt katonák tehát a politikai felső vezetés tudta és beleegyezése nélkül voltak kénytelenek dönteni az eljövendő hadműveletekről. Az 1849. január 2-án összeült haditanács elhatározta a főváros feladását és a magyar csapatok tiszántúli összpontosítását. Görgei javaslatára a haditanács ügy döntött, hogy a feldunai hadsereg Lipótvár felé elterelő támadást indít, majd a bányavárosokon és a Szepességen keresztül csatlakozik a Felső-Tisznánál álló magyar csapatokhoz. Ezzel lekötheti a Budapestet elfoglaló császári királyi főszereget, s visszatarthatja azt a Tisza-vonal elleni támadástól. „Várjatok, fiúk, ha a német orránál tovább nem látand, miről most, győzelmi mámorában majdnem bizonyos vagyok, akkor majd vezetjük mi az orránál fogva” – mondta tisztjeinek.

Az elmúlt hetek katonai kudarcai felerősítették a honvédsereg tisztikarában már korábban mutatkozó válságot, s január elején több tucat tiszt hagyta el a feldunai hadtestet is. Görgei minden távozót elengedett, de kijelentette, hogy aki a legénységet is távozásra akarná bírni, azt főbelöveti. A válság és a bomlás megállítására 1849. január 5-én Vácott politikai nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette, hogy a feldunai hadtest az 1848-as alkotmány megtartásáért küzd, s annak minden külső és belső ellenségével szembeáll. Noha a nyilatkozat politikai tartalma megfelelt Kossuth ekkori politikájának, ugyanakkor taktikai okokból élesen bírálta az OHB-t a hadviselésbe történt beavatkozásáért.

A téli hadjárat terve bevált: Görgei 1849. január 5. és február 6. között hetekre lekötöt-

ta a császári királyi főerőket, majd a bányavárosokon és a Szepességen átvonulva, Guyon Richárd ezredes február 5-i branyiszközi győzelme után egyesült a többi magyar hadtesttel. A hadjáratnak voltak válságos, sőt, olykor reménytelennek tűnő pillanatai is. Hodrusbányánál a Görgei által vezetett kis különítmény megfutott, s a fővezér ott maradt egy használatlan ágyúval, egy segédtisztjével s egy öreg huszárral. Amikor a császári királyi vadászok átlőtték a csákóját, csak ennyit mondott: „Miért nem egy hüvelykkel lejjebb?” Ugyanakkor osztozott csapatai minden megpróbáltatásában, Körmöcbánya kiürítésekor maga is ott tolta az ágyúkat és a szekereket a Szalkahegyen, Besztercebánya elhagyásakor a Sturcen. A katonák tudták, hogy bízhatnak benne, s így tűzbe mentek volna érte.

A hadügyminisztérium 1849. február 12-én hadtestével – amely időközben a VII. hadtest, illetve 16. hadosztály nevet kapta – Henryk Dembiński altábornagy parancsnoksága alá rendelte. Dembiński kinevezése rossz döntés volt: az 1831. évi litvániai visszavonulásáról elhíresült lengyel tábornok Magyarországon is csak a visszavonulásban jeleskedett. Maga Görgei *látszólagos lealáztatásnak* nevezte azt, hogy csapatait Dembiński alá rendelték, de igyekezett teljesíteni az újdonsült fővezér parancsait. Ugyanakkor keményen a szemébe mondta a véleményét, ha a helyzet úgy kívánta. Szárnyparancsnokként vett részt a február 26–27-i kápolnai csatában, majd megosztotta csapataival a visszavonulás minden kínját az ezt követő napokban. Mivel úgy látta, hogy Dembiński további működése a hadsereg létét fenyegeti, március 3-án Tiszafüreden a tisztikar körében kibontakozó mozgalom élére állt, s társaival együtt követelte, hogy a fővezér közölje szándékait vagy tartson haditanácsot. Miután Dembiński

erre nem volt hajlandó, Szemere Bertalan fő kormánybiztos a tisztikar kívánságára leváltotta őt a főszereg (I., II., VII. hadtest) éléről, s Görgeit nevezte ki ideiglenes fővezérré.

Kossuth a történetekről értesülve azzal a szándékkal utazott a táborba, hogy az engedetlen, lázadó Görgeit főbelöveti. A táborba érkezve azonban meggyőződött arról, hogy Görgei és társai eljárása indokolt volt. Kossuth tehát ideiglenesen jóváhagyta Görgei fővezerségét, ám aztán e pozíciót március 8-án Vetter Antal altábornagynak adta át. Görgei ezután előbb a II. és VII. hadtestből álló felső-tiszai hadsereg, majd a hónap közepétől ismét saját hadtestének parancsnoka volt. Március 8-án – mintegy fájdalomdíjként – megkapta a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályát.

Maga Görgei is mindent megtett azért, hogy Kossuth bizalmát visszaszerezze. „Egyedül Kossuth hisz a forradalomban, a hadseregben s önmagában. Egy antik tiszta jellem; – kár, hogy nem katona” – írta róla Damjanich János tábornoknak. 1849. márciusában pedig hosszú levelekben számolt be hadmozdulatairól és terveiről az OHB elnökének. „Tisztelt Elnök úr! Csatlakozzék velem és menjünk, haljunk meg két tiszta akaratú vértanúként ez árva honért, ha azt ezen hiúság- s önzésteljes hidraszerű ármánytól megszabadítani nem tudjuk” – írta az egyikben.

Amikor Vetter Antal fővezér március végén megbetegedett, Kossuth némi tétovázás után, március 30-án Görgeit nevezte ki a főszereg (I., II., III. és VII. hadtest) ideiglenes fővezérévé, ő pedig rászolgált a bizalomra. A tavaszi hadjárat hat csatájában és ütközetében (Hatvan, április 2.; Tápióbrácska, április 4.; Isaszeg, április 6.; Vác, április 10.; Nagysalló, április 19.; Komárom, április 26.) előbb a főváros alá szorította vissza a császári királyi főszereget, majd a főváros és az ország nagy

részének kiürítésére kényszerítette. Az első sikereknek Kossuth is közvetlen tanúja volt, s április 7-én ihletett szavakkal számolt be Görgei működéséről. A tábornok valóban kitett magáért. Április 4-én Tápióbicskénél ő rendelte előre Damjanich honvédeit, amikor Klapka csapatai megfutottak, április 6-án Isaszegnél ismét ő állította meg a visszavonuló Klapkát. Április 7-én ő terjesztette elő a hadjárat második szakaszának tervét, április 26-án személyesen vezényelte a jobbszárnyat a komáromi csatában.

Kossuth, mielőtt elhagyta a tábornokot, tanácskozott Görgeivel és a többi tábornokkal az olmtüzi oktrojált alkotmányra adandó magyar válaszról. Kossuth ekkor terjesztette elő nagy tervét az ország függetlenségének kimondásáról és a Habsburg-ház trónfosztásáról. A beszélgetésről csak a két főszereplő visszaemlékezése maradt fenn, s csupán abban egyeznek meg, hogy volt ilyen megbeszélés. Görgei – emlékirata szerint – határozottan ellene szólt a tervnek, amit Kossuth csak meglehetősen homályos formában körvonalazott volna. Ez az ellenkezés nem lehetett túlzottan erős, hiszen Kossuth itt, Gödöllőn ajánlotta fel Görgeinek, hogy tegeződjenek, s április 15-én elsőként neki ajánlott miniszteri tárcát. Emellett Görgei érzelmeinek a nemzeti függetlenség ügye amúgy is megfelelt.

Debrecenbe visszatérve Kossuth valóban kimondatta a trónfosztást. Görgei viszont a győztes hadjárat kellős közepén kénytelen volt tapasztalni, hogy a trónfosztás célszerűségét illetően igencsak megoszlanak a vélemények a tisztikarban. Amikor a lévai főhadiszállásra megérkezett a trónfosztás híre, több tiszt nyíltan kikelt ellene. Úgy vélték, ilyen határozatot csak akkor szabad hozni, ha az ország egész területe felszabadult. Görgei csak annyit üzent a futárral Kossuthnak: „Annyit

mondjon, hogy ha máskor oly fontos dolgot tenni akar, előbb legyen szíves velem közölje.”

Közben április 15-én Kossuth neki ajánlotta fel a hadügyminiszteri tárcát, amelyet Görgei május 1-én el is fogadott. Május 4–21. között megostromolta és bevette Buda várát. A döntést később sokan bírálták, maga Görgei is kritikusan nyilatkozott róla, ám az erőviszonyok akkori állása mellett más hadműveletre nemigen volt lehetőség. Közben május 16-án a Borsod megyei Dédesen képviselővé is választották.

Buda bevételével a magyar szabadságharc – s Görgei katonai és politikai pályafutása – zenitjére jutott. Görgei és Kossuth viszonya e napokban már egyáltalán nem volt olyan szívélyes, mint néhány héttel korábban Gödöllőn. A készülődő orosz intervencióról érkező hírek hatására Görgei – tévesen – úgy vélte, ezt Kossuth provokálta ki a függetlenség és a trónfosztás kimondásával. Kézenfekvőnek tűnt a megoldás: vissza kell vonatni a Függetlenségi Nyilatkozatot, s akkor az orosz hadsereg is visszavonul.

Május 22-én a képviselőház Szemere Bertalan miniszterelnök indítványára altábornaggyá léptette elő, és kitéüntette a Magyar Katonai Érdemrend I. osztályával. Görgei azonban nem fogadta el a kitéüntetést. A hónap végén Debrecenbe utazott, ahol letette a miniszteri esküt. Június 1-én Kossuth ellenzékekével, az ún. békepárttal tárgyalt a Függetlenségi Nyilatkozat esetleges visszavonásáról. A tanácskozásról csak egymásnak ellentmondó visszaemlékezéseket ismerünk, azonban tény, hogy Görgeinek nem sok kedve volt egy tisztán katonai hatalomátvételhez. Amikor az egyik képviselő a parlament szétűzését javasolta neki, Görgei megkérdezte tőle: „Meggondolta-e Ön, hogy a szurony sohasem áll ott meg, ahová intézetik? Megakadályoz-

hatom-e, hogy azon katonák, kik egy testületet, mely tekintéllyel bír, széthajtanak, megakadályozhatom-e, hogy ne gyilkoljanak, ne raboljanak?” Ugyanakkor egy júniusi minisztertanácson nyíltan bírálta a függetlenség kimondását, Kossuth pedig egyre többször célozgatott arra, hogy Görgeinek vagy a hadügyminiszteri, vagy a fővezéri tisztségétől meg kellene válnia.

Görgei valóban nem tudott eleget tenni mindkét tisztségnek. Június 2–27. között több ízben személyesen vezette a hadügyminisztériumot, ám amikor a magyar főszereg első Vág-menti ellentámadási kísérlete kudarcba fulladt, ismét a harctérre sietett. Június 20–21-én Zsigárd és Pered térségében személyesen vezette az újabb sikertelen támadást a császári-királyi csapatok ellen. A csatában kiválóan szerepelt, személyesen rendezte a megingott zászlóaljokat, s amikor kíséretének egyik tagja arra figyelmeztette, hogy az ellenséges tüzéség lőtávólában van, csak ennyit mondott: „Ha fél, hazamehet.” Alvezéreinek nem kellő aktivitása azonban szerencsétlen döntésekre is indította, így június 20-án leváltotta Asbóth Lajos ezredest, az egyetlen hadtestparancsnokot, aki pedig megfelelt feladatának.

Június 26-án az utolsó olyan minisztertanácson, amelyen miniszterként vett részt, elfogadtatta a kormánnyal a főszereg komáromi s a többi haderő alsó-tiszai összpontosításának tervét. Görgei ugyanis úgy vélte, hogy amíg a magyar főszereg Komáromnál áll, addig a császári-királyi főerők sem mozdulnak el onnan, sőt, talán az orosz főszereg is ebbe az irányba nyomul. Ezalatt pedig a délvidéki magyar erők leszámolhatnak az ottani császári-királyi erőkkel és bevehetik Temesvárt. A kormány el is fogadta e haditervet.

Görgei június 28-án részt vett a Haynau főszerege ellen vívott vesztes győri ütközetben,

személyesen vezényelte a VII. hadtestet, majd a lovasság élén ő fedezte a visszavonulást. Június 29-én – császári-királyi csapatok győri győzelméről értesülve – a kormány elvetette a komáromi összpontosítás tervét, s Dembiński előterjesztésére valamennyi haderő szegedi összpontosításáról határozott, s Görgeit a seregével való *azonnali* levonulásra utasította. Görgei, még mielőtt e tervet közölték volna vele, levélben tudatta Kossuthal, hogy továbbra is a komáromi összpontosítás szellemében kíván működni, tehát a győri vereség miatt nem változtatta meg elhatározását. Amikor azonban megérkezett az új haditervet hozó küldöttség, szóban megígérte, hogy engedelmeskedni fog a távollétében hozott határozatnak. A küldöttség érkezése előtt írott levél azonban a küldöttség visszakerkezése után került Kossuth kezébe, aki azt a küldöttségnek adott szóbeli ígéret visszavonásának tekintette, s leváltotta Görgeit a fővezérségről. (Görgei június 30-án, a küldöttség elutazása után írott, a levonulást megígérő levelét pedig valószínűleg csak azután kapta meg, hogy meghozta a leváltásról szóló döntést. Miután Görgei ebben sem ígérte meg az *azonnali* levonulást, Kossuth valószínűleg ennek alapján sem látta indokoltnak a döntés visszavonását.)

Görgei azonban erről csak többnapos késéssel értesült. Július 2-án Haynau főerői megtámadták a Duna-jobbparti komáromi sánctábornokot, s elfoglalták annak egy részét. Görgei személyesen vezette a sánctábornok visszavételére csapatait, majd az estig tartó csatában előző állásaikba szorította vissza a túlerőben lévő császári-királyi csapatokat. Egy személyesen vezetett lovasrohamban egy orosz gránátzilánk csaknem az agyvelejéig felhasította a koponyáját, a csata után eszméletét veszítette, s július 4-éig élet és halál között lebegett.

Július 4-én lemondott a hadügyminiszteri posztról is, de a minisztertanács július 5-i határozata alapján megmaradt a feldunai hadsereg fővezérének. Miután július 11-én sikertelenül próbált meg áttörni a császári királyi főseregen, a még mindig életveszélyes állapotban lévő fővezér a Duna bal partján indult Szeged felé. Július 15–17-én Vácnál megütközött Iván Fjodorovics Paszkevics tábornagy orosz csapataival. A harmadik csatánapon ismét személyesen vezette az utóvédet, majd eszméletlenül fordult le lováról. Miután nem tudott áttörni az orosz főerőkön, a Felvidékre vonulva egy hónapig lekötötte az orosz főerőket, s meg-megújuló ájulási rohamok közepette vezette katonáit a Tisza felé.

A nyári hadjárat volt Görgei hadvezéri pályájának csúcspontja. A téli hadjáratban még csak azt tudta, mikor kell elrendelni a visszavonulást ahhoz, hogy a hadsereg komolyabb veszteségek nélkül kerüljön ki az újabb és újabb egérfogókból. A tavaszi hadjáratban megmutatta, hogy számban kisebb erőkkel képes kimanőverezni egy nagyobb hadsereget az ország nagy részéről úgy, hogy közben minden ütközetet és csatát megnyer. A nyári hadjáratban a reménytelenre vállalkozott: a hadászati külső vonalon mozogva próbálta megkerülni a többszörös túlerőben lévő elenséges hadsereget, saját erőinek négyszeresét, az orosz–osztrák intervenciók erők egyharmadát. Ezzel lehetővé tette a Szegednél összpontosult magyar főerőknek, hogy egyedül mérkőzzenek meg Haynau főserégével. Görgei teljesítménye ellenfeleit is meglepte.

Közben Sztjepan Alekszandrevics Hruľov ezredes, majd Friedrich Wilhelm (Fjodor Vasziljevics) Rüdiger lovassági tábornok kezdeményezésére tárgyalásokat folytatott az orosz fővezérséggel. Görgei azért vette fel a tárgyalások fonalát, mert abban reményke-

dett, hogy éket verhet a szövetségesek közé. Az oroszok célja a tárgyalásokkal az volt, hogy megadásra bírják a legeredményesebb magyar hadsereget. Görgei az 1848 áprilisi törvények biztosítását jelölte meg tárgyalási alapként, s 1849 augusztusában a magyar kormány is visszatért ehhez az alaphoz.

Közben július 27-én a képviselőház zárt ülése követelte Görgei fővezéri kinevezését. Görgei hadserege augusztus 9–10-én érkezett meg az összpontosítás újabb helyszínére, Aradra, azonban csodálkozására a Dembiński vezette főseréget nem találta itt. Dembiński ugyanis a kormány utasítása ellenére Arad helyett Temesvárra vonult. Az augusztus 9-i temesvári vereség után Kossuth augusztus 11-én Görgeit nevezte ki fővezérré, majd a katonai és polgári teljhatalom birtokosává (diktátorrá). Augusztus 13-án tisztikarának döntése alapján hadseregével a szőlősi mezőn letette a fegyvert az oroszok előtt. Amikor ellovagolt a III. hadtest katonái előtt, s azok még utoljára megéjjenezték, Görgei vasidegei is felmondták a szolgálatot, s sírva borult lova nyakára. „Isten veled, Görgei” – szölt a búcsú.

A tábornok abban reménykedett, hogy az orosz hadsereg biztosítani fogja a magukat megadókat életét. „Most még haragudni fog rám a nemzet, de három hét múlva – bizony tudom – kezet csókol majd nekem” – mondta világosi háziasszonyának, Bohusné Szőgyény Antóniának. Fegyverletételi szándékát bejelentő levelében kérte is Rüdigert, hogy bajtársait ne szolgáltatassák ki az ellenség boszszúvágyának: „Tálán elég lesz, ha egymagam leszek annak áldozata.” Az orosz fővezér és a cár is ettől tartottak, s ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy Görgei kegyelmet kapjon.

Az orosz hadifogságban levelet írt a mozgó seregek vezetőinek és a magyar kézen lévő erődök és várak parancsnokainak; tudatta a

fegyverletétel hírért, s a mozgó csapatokat, valamint a nehezebben védhető erősségeket példájára követésére hívta fel. Klapkát, Komárom parancsnokát viszont figyelmeztette: „Fontold meg, mit tehetsz, s mit kelljen tenned.”

I. Miklós orosz cár követelésére augusztus 22-én amnesztiát kapott, s a karinthiai Klagenfurtba száműzték. Kossuth szeptember 12-i vidini körlevelében már árulónak nevezte, s e vádat hihetővé tette, hogy október 6-án tábornoktársai többségét Aradon kivégezték. Jelentős és kevésbé jelentős magyar költők, Vörösmarty, Bajza József, Vajda János, Sárosi Gyula, Tóth Kálmán nevezték verseikben árulónak, népdalok tucatjai átkozták, mint aki Világosnál eladta az országot.

Görgeinek 1849 után kevés működési tér jutott. 1849 és 1867 között a karintiai Klagenfurtban, majd Viktringben élt rendőri felügyelet alatt feleségével, majd itt született két gyermekével, Bertával (1850–1934) és Kornéllal (1855–1933). 1852-ben előbb németül, majd angolul, olaszul és svédül is napvilágot láttak emlékiratai. Görgei e munkájában keményen – s gyakran igazságtalanul – bírálta volt harcostársait, Kossuthot, Perczelt, Klapkát, ám a kritikából kijutott a szembenálló fél hadvezéreinek, Jellačićnak, Alfred Windisch-Grätznek, Haynauknak, valamint az „egységes és erős Ausztria” politikusaiknak is. A munkáról az emigránsok nagy része úgy vélte, hogy azt Görgei nyilván az osztrák kormány megrendelésére és jóváhagyásával írta, a Habsburg-birodalomban pedig betiltották a könyvet. Görgei 1867-ben egy újabb kötetben, a Mikes Kelemen módjára, fiktív levelekben írt *Gazdátlan levelekben* védte magát az 1849 nyári hadjáratról és a fegyverletétellel kapcsolatos vádak ellen, de komoly áttörést nem sikerült elérnie.

Miután az osztrák hatóságok minden önálló pénzkereseti lehetőségtől megfosztot-

ták, 1854. augusztus elején havi járulékért Johann Kempen von Fichtenstamm rendőrmiszterhez folyamodott, amelyet szeptember 6-ától kezdve kapott meg. 1862-ben felesége rokonságát felhasználva két emlékiratban fejtegette francia politikusoknak, hogy a francia császárság létérdeke Ausztria hatalmának biztosítása, ez pedig csak a magyar alkotmányosság helyreállítása révén képzelhető el. 1867 februárjában, majd május 8-án emlékiratokat írt Deák Ferenc számára a magyar hadterő reformjáról. Május 29-én *Nyílt kérelem Kossuth Lajos úrhoz* című írásában kérte a volt kormányzót: hagyjon fel a kiegyezés elleni izgatással, s ne állítsa azt, hogy a nemzet önbizalmát az 1849-es árulás szibbasztotta el.

Görgei a kiegyezés után először 1867. július 20-án tért haza. Előbb különböző munkákat vállalt, volt a Pesti Téglyagyár és Kőszénbánya Részvénytársulat intéző igazgatója, vasútépítkezési munkafelügyelő, később öccse, István ügyvédi irodájának munkatársa. 1884-től a Tisza Kálmán kormányától kapott altábornagyi nyugdíjból élt. (Tisza már 1850-ben verset írt Görgei védelmében.)

Időközben egyre nőtt barátainak és tisztelőinek száma. Többen már az emigrációban felemelték szavukat az árulási vád ellen, 1867 után pedig a *Budapesti Szemle* köre, Gyulai Pál, Szász Károly, Arany László és mások álltak ki mellette. A rehabilitációs mozgalomban óriási szerepet játszott öccse, István, aki három kötetben tette közzé a Görgei 1848–49-es működésére vonatkozó iratokat. 1884. március 30-án 207 volt honvéd nyilatkozatban jelentette ki, hogy nem tartja Görgeit árulónak. Élete hátralévő éveit Visegrádon, illetve Budapesten töltötte. 1916. május 21-én, legnagyobb győzelmének, Buda visszavételének 67. évfordulóján Pesten, a Mária Valéria utca 17. számú házban érte a halál. A temetésen

ott voltak a kor politikai és tudományos életének kiválóságai, s a honvédmeghívás megjelent agg honvédek remegő kézzel tisztelegtek.

Móricz Zsigmond „élő vértanúnak” nevezte, s tény, hogy életbenmaradásával rosszabb sors jutott neki, mintha kivégezték volna. Hatvanhét évvel élte túl 1849-et, 1916-ra szinte valamennyi egykori harcostársa és barátja meghalt már. Az árusági vádról azóta kiderült, hogy a politikai manipuláció és a nemzeti naivitás sajátos keveréke volt csupán,

nem a tények által megalapozott állítás. Pedig Görgei nem a magyar szabadságharc áruháza, hanem legjobb hadvezére. Olyan magyar katona, amelyet Hadik András óta, s azóta sem hordott hátán ez a föld.

Kulcsszavak: *Magyar forradalom és szabadságharc, Görgei Artúr, Kossuth Lajos, Batthyány Lajos, téli hadjárat, tavaszi hadjárat, nyári hadjárat, orosz intervenció, császári–királyi hadsereg, honvéd hadsereg, békepárt, fegyverletétel*

IRODALOM

- Görgei Arthur (1867): *Gazdátlan levelek*. Ráth Mór, Pest <http://mek.oszk.hu/06800/06807/06807.htm>
- Görgey Albert (1909 [1910]): *A toporci és görgői Görgey nemzetség és a svábóci és tótfalvi Sváb nemzetség történetéből*. II. javított és bővített kiadás. Igló
- Görgey Artúr (1988): *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. I–II. (S. a. r. Katona Tamás) (Pro Memoria) Európa, Budapest • <http://mek.oszk.hu/04700/04739/html/>
- Görgey István (1885–1888): *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika*. I–III. Franklin, Budapest
- Görgey István (1980): *1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár*. (S. a. r. Katona Tamás) (Bibliotheca Historica) Magyar Helikon, Budapest
- Görgey István (1918): *Görgey Arthur a száműzetésben 1849–1867*. MTA, Budapest • <http://digitalia.lib.pte.hu/?p=1690>
- Görgey István (1916): *Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig*. MTA, Budapest • <http://tinyurl.com/hhd65tc>

- Hermann Róbert (2009): A miniszterelnök és a honvéd őrnagy. Batthyány és Görgei. *AETAS*. 24, 1, 20–50. • <http://tinyurl.com/jzjoy6c>
- Kosáry Domokos (1994): *A Görgey-kérdés története*. I–II. Osiris, Budapest
- Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848–1849. (2001) (S. a. r. Hermann Róbert) (*Millenniumi Magyar Történelem*) Osiris, Budapest
- Móra László (1993): Görgey Artúr mint kémikus és haditechnikus. In: Szabadváry Ferenc (főszerk.): *Teknikatörténeti Szemle*. XX. OMM, Budapest, 137–157. • <http://tinyurl.com/h2eqpxf>
- Pethő Sándor (é. n.): *Görgey Artúr. A hadműveleteket leírta Julier Ferenc ny. ezredes*. Genius, [Budapest] • <http://mek.oszk.hu/14100/14118/14118.pdf>
- Pusztaszeri László (1984): *Görgey Artúr a szabadságharcban*. (Nemzet és Emlékezet) Magvető, Budapest
- Simon V. Péter (szerk.) (1990): *Görgey Artúr élete és működése Magyarországon*. Katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
- Urbán Aladár (2009): Kossuth és Görgey 1848 őszén. In: Urbán Aladár: *Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, Budapest, 267–298.

SZÁZ ÉVE HALT MEG ZEMPLÉN GYŐZŐ, A MODERN FIZIKA HAZAI ÚTTÖRŐJE

Kovács László

a fizikai tudomány kandidátusa, főiskolai tanár,
Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely
klaci@ttk.nyme.hu

Zemplén Győző (1. ábra) 1879. október 17-én született Nagykanizsán. Édesapja, Danyicskó (Danitsko) János posta- és távirdafelügyelő 1881-ben vezetéknevét Zemplénre magyarosította, utalással arra, hogy Sátoraljaújhelyen, Zemplén vármegye székhelyén született. Az apa 1877-ben elvette Wittlin Győző orvos Johanna (Janka) lányát. Házasságukból három fiú született. Mivel a postatisztviselők gyakran változtatták lakhelyüket, a három gyermek is három különböző helyen látta meg a napvilágot. A legidősebb fiú, Szilárd, aki tenzerész, korvettkapitány lett, Sátoraljaújhelyen jött a világra. A legkisebb fiú, Géza, a világhírű kémikus, műegyetemi tanár pedig Trencsénben született 1883-ban. A Vág folyó partjáról az édesapát az Adriai-tenger menti kikötővárosba, Fiuméba helyezték át. Ott naggyobbrészt olaszok és horvátok laktak, magyarok kevesen voltak. A három Zemplén fiú a gimnáziumban teljes tandíjmentességet

élvezett, mert mindhárman, Constantino (Szilárd), Vittorio (Győző) és Géza jeles rendű tanulók voltak. A „m. kir. állami főgymnasionum” építészettörténetileg is számon tartott épülete 1888-ban készült el *Giacomo Zammattio* tervei alapján éppen akkor, amikor Győző megkezdte ott tanulmányait. A kupolás bejárattú, csodaszép iskola, a tanítás palotája ma is áll, ez a mai Rijeka olasz nyelvű gimnáziuma az Erazma Barcica ulica 6-8. szám alatt. Felemelő érzés a falai közt lenni, az igényesen kiképzett, díszített tágas terek szinte kötelezik a diákokat a szorgalmas tanulásra.

A 19. század végén elenyészően kevés magyar gyerek tanult a gimnáziumban, ezért a magyar nyelv ápolása és a hazaszeretet ébren tartása miatt jelentős szerep jutott az iskola ifjúsági magyar társalgó körének. A Zemplén fiúk nagyon aktívan vettek részt a kör munkájában s általában az iskolai életében. Szavaltak